لە پەراوێزی فیلمیکی دۆکیومێنتاری، مندال قوربانیە گەورەکەیە! … ریبوار عارف

لەم ڕۆژانەدا کەنالی یەکی تەلفزیونی فینلاند فلیمێکی دۆکیومێنتاری بەناوی(ئەو بەزووی دەتەوێ) بلاوکردەوە، کە کارکتەری فلیمەکە باوکی مندالیکی رفینراوبوو بەناوی (هەژا سادق)ەوە. بەدەر لەوەی زۆرێک لە خوێنەرانی ئەم بابەتە فلیمەکەیان نەدیوە، بەلام ئەوەی کە بەلای منەوە گرنگە ئاوریکی لی بدەینەوە خستنە رووی کەدەکانی پشت ئەم فلیمە و ماف وجیگەوریگەی مندال لە حالەتی لێکترازان و جیابوونەوەی دایک و باوکە، نەک بەدواچوون و تاوتوی کردنی چۆنیەتی فیلیمەکە. بەتایبەت ئەوەی لێرەدا گرنگە ناوەرۆکی فلیمەکە باس ڕووداوێک دەکات کە بەرادەیەکی بەرچاو بەرۆکی بە کۆمەلگای ئێمە گرتووە، بەدیاریکراویش ئەو حالەت و خێزانانەی کە لە ئەوروپا ژیان بەسەردەبەن، بۆیە بە گرنگم زانی لێرەدا قسەیەکی لەسەربکەین.

بە کورتی ئەم فلیمە باس لە داستانێکی واقعی ڕفاندنی مندالێک دەکات لەلایەن دایکیەوە لە فینلاندەوە بۆ کوردستان؛ لەمبارەشەوە باوکی منداڵەکە لەهەوڵی گێڕانەوەی مندالەکەی دەبێت، بۆ ئەم مەبەستە دەگەڕێتەوە بۆ کوردستان بەهیوای بەدواچون لەسەر چارەنووسی مندالەکەی. بەلام لە فرۆکەخانەی سلیمانی دەستگیردەکرێ وپاش هەفتەیەک مانەوەی لە زیندان، دواتر نائومیدانە دەگەڕێتەوە فینلاندو هەول دەدات لە ڕێگەی یاسایەوەو بەهۆی بەدواچونەکانی پۆلیسی ئەنترپۆل مندالەکەی بگەڕێنێتەوە. بەلام ئەمە ماوەیەکی زۆری دەویت و رووبە ڕووی کۆمەڵێک ڕێگری دەبێتەوە کە ئەگەری پیکانی ئامانجەکەی دووردەخاتەوە. بۆیە دواتر لەگەل کۆمەلێک دەست وئاشنایی خۆی دەکەویتە ڕاویژکردن بەمەبەستی هەنگاو نانێکی زیاتر بۆ گەیاندنی دەنگی خۆی بە لایەنە پەیوەندارەکانی ئەم ولاتە، بەهیوای گەرانەوەی مندالەکەی.

دواتر بەلە بەرچاوگترنی ئەوەی کەحالەتی مندال ڕفاندنی منداڵ لە فینلاندا ڕێژەیەکی بەرچاوی لە خۆگرتووە کە سالانە زیاتر لە 40 مندال دەرفینریت بۆیە سەرئەنجام کەمپەینێک بۆ ورووژاندنی کەی ئەوحالەتانەی کە بەناوی رفاندنی مندالەوە دەناسریتەوەو راگەیەنراو کەسانیکی تریش پەوەی پەیوەست بوون. دەبێت ئاماژەیەک

بەوەش بکەین کە بەشێک لەم فلیمە لە جەرگەی کارەکانی ئەم کەمپینەدابوو کە هاوکات بریاردرا کە نووسەری ئەم وتارە بکرێتە بەرپرسی ئەو کەمپەینەی کە ماوەی سێ هەفتەی بۆ تەرخان کرابوو، بە داکۆکیردن لەمافی ئەو مندالانەو گەرانەوەیان بۆ فینلاند، بەناوی(نا بە رفاندن)ەوە دەست بەکاربوو کە لەو ماوەیەدا گەرتەو راگەیاندنەکانی، سەدان هەزار کەس بینیان. جیاواز لەوەی کە هەزاران کەس پشگیریان دەکردو کۆمینتیان دەنووسی، هاوکات چەندین کەسی تر لە ولاتانی تری ئەوروپاو استرلیاوە هاتنە سەرخەت بەهۆی ئەوەی کە بەهەمان شێوە ئەوانیش مندالیان ڕفێنرابوو.

ئەوەی بۆ من زۆر جێگەی سەرنج ڕاکێشان بوو تێگەشتن و لێکدانەوەی کۆمەلگای ئێمەیە سەبارەت بە ڕفاندنی مندال و ماف وحورمەتیان، کە بەشێوەیەکی گشتی کەمترین قسەی لەسەرکراوە. تەنانەت زۆریک لەو کەسانەی کە کۆمینتیان دەنووسی زیاتر جۆریک لە پشگیری یەکیک لە دایک یان باوکان دەکرد، تا بەدواچون لەسەر چارەنووسی مندالەکان. لەو شوینەشدا کە قسە لەسەر مندال دەکرا زیاتر باسەکە دەهاتەوە سەرئەوەی کە ئایا مندال دەبیت لای دایک بیت یان باوک، ئایا دایک زیاتر دلسۆزە بۆ مندال یان باوک… ئیتر ڕەنج وئازارو معاناتەکانی مندال لەپرۆسەی جیابوونەوەی دایک وباوکدا، بەتایبەت لەو حالەتانەدا کە یەکیِکیان مندالەکەیان بە بارمتە دەگرن ودژایەتی بەرامبەرەکەیان پێدەکەن، بەداخەوە کەمترین تیشکی دەخرایەسەرو نەدەبوو جێگەی بەدواچون. بۆیە بەگرنگمزانی لەمبارەوە قسەیەک بکەین!

مندال لە دووڕیانی مرۆق و کالادا

بەداخەوە لە کۆمەلگاکانی خۆرهەلاتی ناوەراستدا کاتیک باسی مندال دەکەین، هێشتا بەو شوێنە نەگەشتووین کە بە دەر لە گرێدانەوەی بە دایک و باوک، وەک مرۆڤێک مافەکانی بە ڕەسیمیەت بناسیریت و چوارچێوەیەک هەبێت کە تیدا بە دەر لە ڕۆلی دایک، باوک، ئاین و نژاد، کچ و کور بوون ماف و بەها ئینسانیەکانی پاریزراوبێت، وەک ئەوەی کە لە ولاتانی ئەوروپادا هەیە. کێشە هەرە گەورەکە ئەوەیە کە کۆمەلگا بەرپرسیار نیە لەبەرامبەر و ماف و تەندروستی وئاسایشی ژیانی مندالان. هەربۆیە ئێستەشی لەگەڵدابێ بڕیاردەری دەستپێک و کۆتا لە هەر ڕوویەکەوە دایک و باوک و بەرپرسانی ڕاستەوخۆی مندالان خۆیانن. لێرەشەوەیە بە حوکمی سروشتی گەورەسالاری و کۆنەپەرستی داب و نەریتی کۆمەلایەتی و ئاینی سنورێک بۆ قەڵەمڕەوی جوڵەی مندال و ئاراستەکردنی ژیانی دادەنرێت.

هەر بەیە کاتەک کە دەلەن مندالەکەم ئیتر کەسەک هەیە کە بریار لە هەموو مقەدەراتی ژیانی ئەو مندالە دەدات لە دەرەوەی هەر یاساو ەەسایەک و لە دەرەوەی زەرەک لە مافە نیودەولەتیەکانی مرەق و بەتایبەت مندالان. دروست تراژیدیاو بە مافیە گەورەکە لەرەوە دەست پیدەکات، مادام تە باوک یان دایکی ئەو مندلەی ئیتر بەبی هیچ جەرە کەنترەل وچاودیری و لیپرسینەوەیەک، تە مافی بریاردانت هەیە لەسەر کەی ژیان و چارەنووسی مندالەکەت بە چاک و خراپیەوە؛ بەبە ئەوەی کە هیچ بەهایەک بە بەدواچون و داوەریەکی یاسای بە مافەکانی مندال دابنەت کە لە دەرەوەی ویست وئارەزوەکانی تەی دایک وباوکدایە. واتە لەرەدا تیشکی پلاجیکتورەکە بەدەوری بریارەکانی باوک ودایکدا دەسووەیتەوە ، بەدەر لەوەی کە ئایا ئەو بریارە دەتوانەت چ کاریگەریەکی هەبەت لە ئایندەی ئەو مندالەدا، ئایا ئەو دایک و باوکە چەند شایەنی ئەوەبوون کە بتوانن بریاریکی تەندروستدارو بەکەشە بدەن، ئایا ئەو بریارەی دایک یان باوک دەیدەن چەند لە بەرژەوەندی ئایندەی ئەو مندالەدایەو چەندە توانیویەتی ئەمنیەت وئاسایش و کەرامەتی ئینسانی ئەو مندالە بپاریزیت؟ ئایا ئەو بریارەی کە باوک یان دایک دەیدات چەندە دەوریان هەبووە لە دروستکردنی بالانیسکی تەندروستدار کە تیدا مندال بتوانیت لە خەشەویستی هەردوولا بەهرەندبەت… چەندە توانیویەتی کە مندال لەهەر جەرە خەمەکی و دلەەاوکەو دابران و ناتەبایەکی باری دەرونی بپارەزرەت.

ئەمانەو گەلەک پرسیاری تر دەتوانەت پاشکەی ئەو بریارانە بەت کە باوک یان دایک دەیدات. بەلام لە ەاستیدا بەداخەوە زەربەی زەری ئەم حالەتانە لە بریارە یەک لایەنەکانی دایک یان باوکدا لەبەرچاو ناگریت و هیچ بەهاو مانایەک پەیدا ناکات، بە پەچەوانەوە ئەوەی کە ئەَمە دەیبین ئەوەیە بە تایبەت لەحالەتی جیابوونەوەی و لیکترازنی خەزاندا ئەوەی مانا پەیدا ناکات، تەندروستی و بەرژەوەندی و ئایندەی ئەو منالانەو راگرتنی ئەو بالانسەیە کە بەر لەهەر کەسیک مندال پیوستی پیەتی. ئەوەی کە لە کەمەگای ئەمەدا زەر بەرجەستە دەبەتەوە ئەوەیانە کە مادام تە باوکیت یان دایکیت ئیترە چماقەکەت بەدەستەو چەنی ئاراستە دەکەیت مافی خەتانەو دەبەت هەروابەت. بەبە ئەوەی کە تەنیا جاریکش لەخەمان بپرسین کە ئایا بەراستی هەموو بریارەکانی دایک و باوک دروستە، کە ئایا باوک و دایک هەقیانە کە بەوشیوە بەپە مەزاج و تەگەشتنی خەیان بریار بدەن… لەهەموشی گرنگتر بەبی ئەوەی کە بە تەنیا جاریکیش لەخەیان بپرسین کە ئایا ئەو مندالە هیچ مافەکی بەسەر دایک و باوکەوە هەیە؟ ئایا ئەو

مندالە ئیجبارە کە لە نیوان دەساری بی رەحمانەی دایک و باوکدا بهادەدرێت؟؟! وەک ووتمان کێشەکە ئەوەیە لە کۆمەلگای ئێمەدا باوک و دایک مافی خاوەنداریەتی متلەقیان هەیەو هیچ سنوریک وهیچ یاساوریسایەک وهیچ ناوەندیکی چاودیری کردن و بەدوا چوون و پلانیک نیە بۆ دیاری کردنی ئەو پیداویستیانەی کە دەبیت باوک و دایکیش پی هەلسن لە بەرامبەر بەژیانی جگەرگوشەکەیاندا و جێ بەجێ بکەن.

هەلبەتە لەبەردا نابێت چاو لەو راستیەش بنوقینین کە کێشەیەکی گەورە لەم کۆمەلگایەدا وەک ئەوەی کە هیچ بیمەیەکی بیکاری و پشتیوانیەکی مادی نیە، تەنانەت زۆریک لە پێداویستی ژیان وگوزەرانی مندالانیش دەکەویتە سەر شانی باوک و دایک کە ئەمەش هەندەی تر کێشەکان ئالوز ترو پێ بەربەستر دەکاتەوە. دیویکیتری ئەم گرفتانە لەوشوێنەوە سەرچاوە دەگرێت کە سەرباری ئەوەی کە لە ڕووی پەروەردەییەوە ئەم کۆمەلگایە ویران بوونیکی زۆر گەورەی پێوە دیارە کە ئەمەش هەر لەباخچەی مندالانەوە دەگرێتە خۆ تا ئاستی هەموو ئەو قۆناغانەی کە مندالی خوار 18 سال پیدا تیپەر دەبیت، هاوکات زۆریک لە ئورگان وناوەندە هاوکارو ەەخەشکەرکان بێ بەشە، کە مندالە دەتوانێت لە سایەیاندا ژیانەکی ئینسانی ترو ئەمنتری بەهرەمەندبیت.

لە هەر کۆمەلگایەکی شارستانیدا چەندین بنکەو ئورگانی حکومی و نا حکومی هەیە بە بەداوچوون ولیپرسینەوە زامنکردنی ئەمنیەت و ئاسوودەی مندال هەر لەو کارمەندە تایبەتیانەی سوسیال، خستەخانە، باخچەی مندالان، قوتابخانە، دەرونانس، تویژەریی کۆمەلایەتی، مندال پاریزان، سەنتەری دژی توندوتیژی، چەندین ئورگانی تری پەیوەندارو دەیان و بگرە سەدان پرۆژەی پەروەردەکردن وبارهینان و پاراستن و ئاسوودە کردنی ژیانی مندالان لە گۆریدایە. تێکڕای ئەمانە ئەگەر لە یەک دوو پرۆژەو ناوەندا کەکەینەوە لە کوردستاندا هەشتا ئەوانش لە ئاست ئەم شارو ئەو شاردا کە ئەویش بەجۆریکە زۆربەی زۆری مندالانی ئەم کۆمەلگایە لە بێبەشن. هەموو ئەمانە لەکاتیکدا کە کۆمەلیک داب و نەریت و ڕێگەو ڕەوشت لەم کۆمەلگایەدا بەرەکی بە ژیان و چارەنوسی مندالان گرتووە کە چەند بەرامبەر ژیانیان و ئایندەیانی خستووتە بەردەم مەترسی یەکجار گەورەوە. یەکیک لەو حالەت و دیاردە مەترسیدارانە بەکارهینانی مندالە لە نیوان کیشمەکیشەکانی دایک و باوکدا، بەجۆریک وەک بارمتەیەک مندال لە پەیوەندیەکانی نیوان دایک و باوکدا بەکاردەهینرین و دایکەکە باوکەکە بی بەش دەکات لە بینین و دیداری مندالەکەی، یان بە پیچەوانەوە باوکەکە

دایکەکە بێ بەش دەکات، هەروەها بەهەردوولایانەوە منداڵەکەش لە بینی بەرامبەرەکەیان بی بەش دەکات. بالەوەشیان بگەرین کە چەن لەهەولی میشک شۆردنەوەی مندال و تەلقینکردن و بە دیوەزمەکردنی دایک یان باوک لەلایەن ئەوەییانەوە کە مندالەکەی گرتووەخۆ. بەداخەوە زۆرجار دەبینین کەمندال وەک چەکێکی کارا بەکار دەهێنریت لە شەرەکانی نیوان دایک وباوکدا و بەرامبەرەکەی پێ سزا دەدرێت. مادام تۆ دایکێکی بەو شێوە بوویت یان پێچەوانەکەی تۆ باوکیکی ئاوابوویت ئیتر مافی بینین و پەیوەندی کردنت لەگەلەکەدا نابیت. تەنانەت زۆرجاریش هەوڵ دەدرێت کە ئەو ڕق ئەستووری و قین وبیزاریە فێری مندالەکانیش بکەن و ئەوانیشی پی بارگاوی بکریت.

رفاندن مندالەکانمان دووچاری ژیانیکی پرمەترسی دەکاتەوە!

لیرەدا کیشەیەکی تایبەت تر کە بە مندالی ئەو دایک و باوکانە دیتە پیشەوە کە پیشتر لە هەندەراندا ژیانیان بەسەربردوە، ئەوەیە کە سەرئەنجامی قول بوونەی کیشەکانی نیو خیزان و جیابونەوە هەندی جاریش رفاندنی ''بردن''ەوەی ئەو مندالە بۆ کوردستان، کەجیاواز لەوەی کە ئەمە شەک و هەنگاویکی زۆر مەترسیدارە بە مندالیِک کە لە ئەمنیەت وئاسایشیکی زۆر بالاتردا ژیانی بەسەربردوە لەپێ جیگۆکیەکی گەورەی نەخوازراو بە مندالەکەت دەکەیت، تەنانەت زۆرجار رووبەرووی مەترسی ئەمنی و ئابوری و نائاسودەیەکی زۆری دەکەیتەوە. ئەمە جگە لەوەی کە تووشی شەکی دابرن و دوورخستنەوەی دەکەیت لەو جۆرە لە ژیانی ئاسای و جیکەوتوانە لە کۆمەلگایەک کە پـَیشتر ژیانی تیدا بەسەربردوە.

ئەم بریارە وادەکات کە هەموو بوارەکانی ژیانی ئەو مندالە گۆرانی گەورەی بەسەردابیت. هەر لە باخچەی مندال و قوتاخانە و ژینگەو هاوری و دۆستان و زمان وبەشێک لە کلتوریک کە چووتە ڕۆحی ئەو مندالە بەشیوازی زۆر جیاواز سیستەمی ژیانی بارهیناوەو تۆ لەپر دایدەبریت و دووری دەخەیتەوە. بە ئەم ئالوگۆڕە زۆر جار مندال دووچاری باری دەرونی ئالوزو ناتەندروستدار تووڕەیی، خەمۆکی، سترێست، نامۆبوون، پەراویز بوون دەکاتەوو لە پرۆسەیەکیدا جیاواز لە ویست و ئامانجی دایک یان باوک کاتێک کە لە یەکێکیان دوورەخرێتە، کەی ئەم حالەتانە ئەو مندالە پەلکیشی ئایندەیەکی کارەساتبارو ناجێگیر دەکاتەوە. ئەمە جگە لەوەی کە هەموو ئەمانە نەک تەنیا پێشلکاریەکی گەورەیە لە مافەکانی ئەو مندالە دەکرێت بەلکو هاوکات ستەم و چەوسانەوەیەکی کەم وەنەیە کە هیچ پاساوێکی دایک و باوک ناتوانیت وەلام دەرەوە بێت بەو ناهەقیە. بۆیە دەمەوێت

ئەوە بەڵام کە پەلینکردن یا لایەنگیری کردنی دایک یان باوک و مافدان بەوەی کە ئەو منداڵە دەبێت لەلای کامیان بمێنێتەوە بەلاریدابردن وستەمکی یەکجار گەورەیە لە ژیان و چارەنووسی ئەو منداڵانە دەکرێ، ئەم جۆرە لە لوژیک و پشگیری کردنە ناوشیارانەو نا بەرپرسانە لە یەکێک لەو دوو لایەنە باری گران و ئایندەی ژیانی ئەوخیزانانەو بەتایبەت ئەو منداڵانە گرانترو ناجیگیرتر دەکاتەوە.

بەیەسەرئەنجام لە جیابوونەوەی خیزاندا، ماف وحورمەت وبەهاو ژیانی منداڵمان بەلامانەوە پارسەنگی باشی و جوامێری و شایستە بوونی هەڵویستی دایک یان باوک بێت. دایک یان باوک چۆن بریار دەدەن لەسەر ژیان و چارەنووسی خۆیان ڕەنگە تەنیا پەیوەندی بە خۆیانەوە هەبێت وهیچ کەس ولایەنێک بەوەی نەبێت دەخالەتی تیدا بکات. بەڵام هەموو ئەمانە لەکاتیکدا دەتوانرێت مەری پشگیری کردن و داد پەروەرانەو بەرپرسیانەی لەبەدرێت کە کەی ئەو مافەنەی کە پەیوەندیان بە ژیانی منداڵانەوە هەیە پاریزراوبن. لە چەشنی پەیوەندی و دیدارو سۆزو خۆشەویستی و ئامیزی هەردوولایان، نابێت منداڵ بەهیچ جۆرێک بکریتە ئارکتەری نیو کیشمەکێشەکانی دایک و باوک و وەک چەکێک بەکاربهێنرێت بە تەلەکردنەوە لە یەک و دژیەتی کردنی یەک. نابیت حەزو ئارەزوەکانمان باڵ بکێشێت بەسەر بریاریکدا کە ئاسایشی منداڵەکانمان رووبەرووی مەترسی بکاتەوەو لەسەرو ئایندەیەکی ئینسانی ئەوانەوە هەنگاوبنین!

ئەوەش بلین حالەتیک کە دەبیتە هۆی خەلقاندنی کارەساتیکی گەورە بە کەسایەتی منداڵ لەکاتی جیابوونەوەی دایک وباوکدا ئەوەیە کە باوک یان دایک بەمافی خۆی بزانن کە منداڵەکەی لەگەڵ خۆیدا بەبێ ڕەزامەندی بەرامبەرەکەیان بەریت بە هەر گۆشەیەکی ئەم جیهانەو لە تەواو سۆزو محیبەت و لەئامیزگرتنی یەکیکیان بی بەش بکرێت. ئەم بریارو حالەتگەلە ئەگەر لوتکەی بی دەربەستی نەبیت بە چارەنووسی جگەرگۆشەکەتان؛ ئەوا دەبوو دنیای معاناتی ئەو منداڵە دەرفەتی بە چاوگیرانەوە بەسەر بریارەکانماندا دروست بکردایە ریگەیەکی تر بەدەر لە رفاندنی منداڵەکەمان هەڵبژاردایە. چونکە لە راستیدا هەڵویستی دروستو شایستە ئەوەیە کە ریگە بەو هۆکارانە بگرێت کە منداڵان دەکاتە قوربانی بەیاری جۆت وجەوەڕەی گەورەکان لە قوناغی جیابوونەوەدا؛ چاوەروانیەکە ئەوەیە ئەو مرۆڤانەی کە ساڵەهای ساڵ یەکتریان خۆشویستووە لە دەورانی جیابوونەوەیاندا، ئەگەر تەنیا لەبەر ئەو بوونەوەرە هاوبەشەی نیوانیشان بوایە بەڕێزەو ئەو دابرانەیان دروست بکردایەو خۆیان لە زەلکاوی رق وقین و

تولەکردنەوە بپارستایە وجەگەرگەشەکەشیان بە هەمان نەخشی بارگاوی نەکردایە!

دواجار ئەوەش بلێین کە وەلام نەداوەی داواکاریەکانی پۆلیسی ئینتەرپۆل و نەگەڕانەوەی ئەو دەیان وبگرە سەدان منداڵە داواکراوانەی لە لایەن حکومەتی هەریمەوە بە هەمان شیوە باریکی یەکجار نەریی هەبووە لەلایەن دەسەلاتدارانی ولاتانی ئەوروپاوە، چونکە هەروەک چۆن کوردستان بووەتە پەناگای پاراستنی ئەوە کەسانەی کە تاوانی نامەسپەرستی دەکەن و لە ئەوروپاوە دەگەرینەوە لەوي دالدە دەدرین، بەهەمان شیوە وەلام نەگەرانەوەی ئەو مندالانە بە ئەم ولاتانە ئاو بەئاشی هەمان پەناگادا دەکات کە کەسانیک لە دەرەوەی یاساویاساکانەوە منداڵەکانیان دەرفینەوە بە کوردستان، لەوی دەپارێزرین و هیچ بەهایەک بە داخوازیەکانی ئەم ولاتانە دانانرێت؛ کە ئەمەش هیندەیتر سیمای دەسەلاتداریەتی حکومەتی هەریم ناشیرینتر دەکات، دیوە کەمیدیاکەی ئەم پیشلکاریانە لەوەدایە هەرکاتیکیش هەر نیهادو لایەنیکی نیودەولەتی رەخنە لە پیشلیکاریەکانی حکومەتی هەریم بگریت دەستبەجی دەکەونە پاکانەو پاکردنەوەی کارنامەی خۆیان، ئەلهەق پاریزگاری کردن لە جارنامەی مافی مرۆڤ هەر لەخۆتان دیت!

وێنەکە خۆی دەدوێت، پێویست بە قسەکردن ناکات! … جیهاد موحەمەد

لە فەیسبووک، هەر ئەو ناونیشانەی ئەم نووسینەم دەربارەی ئەو تاوانە نووسی، بە پێویستم نەزانی زیاتری لەسەر بنووسم، بەڵام تاوانەکە هێندە ناخ هەژێنە، نەمتوانی بێدەنگی لێ بکەم.
لە ڕاستیدا ئازاردان و کوشتنی ئاژەڵە بەستەزمانەکان، هیچ جیاوازی نییە لە ئازاردان و کوشتنی مرۆڤەکان، کوشتن و ئازاردانی هەرچ گیانلەبەرێک تاوانە، بە حوکمی وژیدانی زیندوو و بە حوکمی یاساش لە زۆربەی وڵاتانی دنیادا، تاوانە.

من نازانم پاساو چیی بووە بۆ کوشتن و ژەهەراویکردنی ئەو هەموو سەگەلە، چونکە هیچ پاساوێکی تەندروستیی لە وەزارەتی تەندروستی و فەرمانگە تەندروستیەکانەوە نەهێناراوەتەوە بۆ کوشتن و پاکتاوکردنی سەگە بەرەڵاکان.
ئەمە لە کاتێکدا ئەگەر پاساوێکی تەندروستییش هەبێت، من لەو باوەڕەدام کە چارەسەری تایبەتی هەیە بۆ پاکتاوکردنی سەگەلێکی بەرەڵا کە زیانبەخش بن بۆ تەندروستی مرۆڤەکان و ئاژەڵەکانی دیکە.
ئاخر ئێمە کۆمەڵگایەکین پاکتاوکراوین، دەبوو زۆر سڵ لە پاکتاوکردنی گیانلەبەرەکان بکەینەوە.

ئاخر خۆ ئەم تاوانە یەکەم جار نییە و دوا جاریش نابێت لە کوردستاندا کە دەکرێت بەرامبەر بە ئاژەڵە بەستەزمانەکان. بیرمان ناچێتەوە لە کاتی ئینفلۆنزای بال□ندەدا، چەند بە دڵڕەقانە بە زیندوویی مریشکەکانیان فێڕێ دەدایە ناو چاڵەوە و ئاگریان تێ بەردەدان. بیرمان ناچێتەوە چۆن لۆریەکی پڕ لە جوجەڵە لەسەر ئەوەی کە گوایە قەدەغەیە بێتە کوردستانەوە ئاگریان تێ بەردا و لە جریوە و جوکە جوکی جوجەڵە هیچ کەسێک نەبوون ناخی نەهەژێت و هاواری لێ بەرز نەبێتەوە دژی ئەو تاوانە. دیسان بیرمان ناچێتەوە، چۆن چەند گەنجێکی عەرەب زۆرانیان لەگەڵ جاشەکەرێکی بەستەزماندا دەگرت و دەیان جار دەیانکوتا بە ئەرزدا و بە شەق تێیان هەڵدەدا.
ئەم تاوانانە، لە ڕاستیدا بەتاڵکردنەوەی ئەو تووندووتیژیەیە لە ناخی مرۆڤەکاندا، لە ناخی ئەوانەدا کە بێ دەربەستانە بە بەرچاویانەوە تاوانەکە دەکرێت و هیچ ڕاناچڵەکان. لە ناو کۆمەڵگە پێشکەوتوو و مرۆڤدۆست و ئاژەڵخۆشەویستەکاندا، ئەگەر کەسانێک هەبن بە بەرچاویانەوە تاوانێک ئەنجام بدرێت یان ئازاری ئاژەڵێک بدرێت و بێدەنگی لێ بکەن، ئەو کەسەش وەک تاوانبارەکە سزا دەدرێت.

حەق وایە دادوەرە گشتییە بەڕێزەکان لەسەر ئەم تاوانانە بێنە دەنگ و قبووڵی نەکەن. حەق وایە مامۆستا بەڕێزەکانی زانکۆکان، مامۆستا ئاینیی□کان، خوێندکارەکانی زانکۆ، مێدیاکاران و ڕۆژنامەنووسەکان، نووسەران و ئەدیبەکان، ڕۆمانینووس و چیرۆکنووسەکان، هونەرمەندەکان لەسەر ئەم تاوانانە بێنەدەنگ نەبن و قبووڵی نەکەن.
ئاخر چۆن زانست لە ئەزموونی مرۆڤەکانەوە لە تاقیکردنەوەکانی ژیانەوە سەرچاوەی گرتووە، یاسا کۆمەڵایەتیەکانیش بە هەمان شیوە دەبێت لە ویژدانی زیندووی مرۆەکانەوە سەرچاوە بگرێت. تۆ بلێی ویژدانی کۆمەڵگای کوردستان هێندە مردوو بێت ئەم جۆرە تاوانانە ناخی کەس نەهەژێنێت؟!

سەگ، ئەو ئاژەڵە بەوەفایەیە، کە ئەوەتی یەکەم شارستانیەتی مرۆڤایەتی دروست بووە، سەگیش بووە بە هاوڕێ و پاسەوانی مرۆڤەکان و سەروەت و سامانی خەڵک دەپارێزیت. ئەمە ئەگەر بەرامبەر بە بەوەفاترین ئاژەڵ ئەمە ڕەفتارمان بێت، ئەبێت ئیتر چ متمانەیەک بە یەکتری بکەین وەک مرۆڤ لە نێوان خۆماندا.
سەگە بەرەڵاکانی ناوشار، دیارە کارێکی خراپە، وەلێ چارەسەری زۆر هەیە بۆ دوورکەوتنەوە و نەهێشتنی ئەم سەگە بەرەڵانە. ئاخر لە کوردستاندا بەداخەوە، سەگ یان شەڕە سەگی پێ دەکرێت و سەگێک بەرەڵا دەکەنە گیانی سەگێکی تر بە بەرچاوی دەیان کەسەوە، یەکتری کەلەپاچە دەکەن، خوێن لە یەکتری دەهێنن، یەکتری دەخنکێنن، کەچی چەپڵەی بۆ لێ دەدەن و، کاکی مەدیاکاریش بۆ ئارەزووی خۆی وێنەیان دەگرێت بۆ ئەوەی بە ڕەخنەگرتن بێت، تەنها لە پێناوی گەرم کردنی مەدیاکەیدا.

ئەوە تەماشاکەن، سەگ لە پاسەوانیەوە، لە کوردستاندا کراوە بە دڕندەیەک، کە سەگی هۆشاری شوانێک ورگی باخەوانێکی هەڵدڕی و پارچە پارچەی کرد، یان ئەوەتا دەبێت سەگ بەم جۆرە ژەهروی بکرێت و بۆ دەیان لاشەی لەو ناوەدا بڵاوبکرێتەوە. بە ڕاستی شار و شارنشینیی و شارستانیەت کەوتەتە ژێر پرسیارەوە لەسەر ئەم ڕەفتارە دڵڕەقانە.
بەڕاستی دادوەرە گشتییە بەڕێزەکانیس کەوتوونەتە ژێر پرسیارەوە، کە بێدەنگن بەرامبەر بەم ڕەفتارە دڵڕەقانە.
هیوا خوازم کۆتایی بەم دڕندەیی و دڵڕەقییە بهێنرێت لە کوردستاندا.

جیهاد موحەمەد/ نەرویج
١٠/٤/٢٠١٩

هونەرکاری لە بەرهەمەکانی (نەژاد عزیز سورمێ) … ئاری

زێندینی

هونەر, بەتایبەت و بە گشتی بۆ جوانکردنی ژیانە ژیان بە بێ هونەر ماناکانی کاڵ دەبنەوە تامێکی بێ تامی هەیە جوانیەکی ناشرینی هەیە زەوقێکی کەم خایەنی هەیە بینینێکی کەم خایەنی هەیە, گۆرانی هونەرە, وەرزش هونەرە , شیعر هونەرە, ڕۆمان هونەرە, چیرۆك هونەرە, فیلم و سینما هونەرە , شانۆ هونەرە , لە هەمووشی گرنگتر کاری خودا موعجیزەی خەڵقی بنیادەم لە ڕوویی بایلۆجی و فسیۆلۆجی هونەرکارانەیە ! (اللە جمیل یحب جمال) سەردەمی ئێستامان لە پاڵ داهێنانە زانستیەکان هونەرکارانە نەخشاوەوڕازاوەتەوە ! شەقام و ڤیللاو ئۆتۆمبێل و خانووباڵاخانەوخواردن و کەل وپەلی ناوماڵ لە سایەدا مرۆڤەکان ئاسوودەو خۆشەویستی دێتە کاییەوە !

(نەژاد عزیز سورمێ) یەك لەو نووسەروشاعیرووەرگێڕوڕۆژنامەنووس و خاوەنی پێنچ پێشانگای کۆلاژ, سەرلەبەری ئەم بەرهەمانە دەستێکی باڵای هونەری و هونەرکاری زاڵە, لە شێوەی لە چاپدانی کتێبەکانی و ڕازاندنەوەی هونەریانەی کتێبەکانی و بەکارهێنانی ڕەنگ و خۆشنووسی وشەوڕستەکانی نێو بەرهەمەکانی بەتایبەت خاوەنی پێشانگەی (کۆلاژ) بۆ پێنچ جار زەوقی هونەری ئەم نووسەرە واڵاو ئاشکرا دەکات کە هونەرمەندو هونەرکارە, وەك لە کتێبی (ساوی شتان) کە تایبەتە بە زانیاری و هونەری فۆتۆگرافی وەك هونەرمەندێك و بە قەد فۆتۆگرافێك شارەزایە لە بواری هونەری وێنە گرتن خولیاو سەلیقەی هونەرمەندانەی پێوە دیارە.

گەر تەماشایی دوا دوو بەر هەمی ئەم نووسەرو زەوق هونەریە بکەین کە ئەم ساڵ بڵابۆتەوە بەناوی (خەونمان بۆ زستان دی , تەلار سازو زیندەحەونەکانی) کە هۆنراوەو شیعری وەرگێڕدراون خەمڵێکی هونەر کاری و هونەرمەندانەی نووسەر پیشاندەدات لە چاپدانی کتێبەکە بە شێوەی سەردەمیانەو کتێبی گیرفانی بوونی وێنەو وێنەی کۆلاژی لە سەر بەرگی ئەم دوو بەرهەمە ئەمەش زەوقێکی هونەری دەبەخشێتە چاوومێشکی خوێنەر .

بۆیە ئەم نووسەرە پێماندەڵێ هونەر زاڵە لە هەموو کایەکانی ژیان ژیانی مرۆڤ بە هونەر جوانە هونەر لە دەرەوە ناوەوەی کتێبەکان ئامادەیی هەیە لە هەر پیت و وشەیەك کە دەنووسرێت و گۆ دەکرێت هونەرکارانە بێت ڕۆژنامەکان هونەرمەندانە بڵاوبکرێتەوە وێنەکان هونەرمەندانە بێتە چرکاندن پێشانگاکان خەمی هونەریان پێوە دیار

بێت , من وای دەبینم لای ئەم نووسەرە مرۆڤەکان بێ هونەر جەستەیەکی بێ گیانە !

ژیان دەمێکە تەواو بووە! … وریا مەعروف

دەمێك تەنیایی ڕاو دەنێت و
دەمێکیش لێی ڕادەکەی
لەدەستی ڕزگارت نابێت
دواجار تەمەن ڕاو دەنێیت
ژیان دەمێکە تەواو بووە
هەناسەکان لێدانی دڵ قورس دەکەن.
کەس لێت تێناگا
وەك غەریبەیەك هەزار ڕێگا
هەزار کۆڵان
هەزار مەملەکەت دەبڕی و
دەرەقەتی تەنیایت نایەی
جگە لە خۆ سەرقاڵکردن
چیترت بەدەستەوە نامێنێتەوە.
خودایە
ئەو هەموو ئازارەی چەشتوومانە
بەچەند بەهەشت قەرەبوو دەکرێتەوە!
بیانووەکانمان بۆ ژیان زۆر سادەن
بەڵام هەموو شتێك دوورە .. دوور
ژیان دەمێکە تەواو بووە

وریا مەعروف

ئەرشیف ... پشکۆ ناکام

......زۆر جار بە پێی هەڵکەوتەی جوگرافی، بەسەرهاتە مێژووییەکان، سایکۆلۆجیەتی خەڵکەکەی ، شارەکان جگە لە ناوە ڕەسمییەکانیان ناسنامەی تریان هەیە کە دربڕینەکە کە گوزاڕشت لە شارەکە ئەکات ، ” سلێمانی” یش جگە لە ناوە رەسمیە بابانیەکەی خۆی وەک ئیشارەتێک بۆ ڕابردووە پڕ لە شانازییەکەی لە مقاوەمەت و گیانی نیشتمان پەروەری و ڕاهاتنی ژیانی ڕەژانە لەگەڵ خوێن و فرمێسک بە شارەکەی “هەڵمەت و قوربانی ” وەک ناسناوێک لە ناو مێژووا جێی خۆی گرتوە و گەرچی هەیە ئەم ناسنامەیەی پێ هەزم ناکرێ بەڵام بەم و ئەو لاناچێ هیچ موزایەدەیەکی سیاسی و یارییەکی ناوچەگەریی ناتوانێ وەک تابلۆیەک بیگۆڕێ بۆ تابلۆیەکی تر ، دیارە ناوهێنانی سلێمانی بە ” سەری مارەکە” لە ئەدەبیاتی بەعسا زوو و فراوانتر لەو ناسنامەیە تێئەگەین ، لەوانەیە لای هەندێ لا لێرە و لەوێ ئەو ناسنامەیە زۆر مایەی خۆشحاڵی نەبێ ، جا بە مەبەستی ” کاڵ کردنەوەی” و ووردە ووردە لەبیر بردنەوەی، دەسەڵات هاتوە وەک خێرێک بە شارەکە ناوی لە ناوە ” پایتەختی رۆشنبیری”!!!مەرامە شاراوەکانی پشتی ئەم خێر و سەدەقەیە شیاوی پێکەنینە ، چونکە بە تەبیعەتی حاڵ سلێمانی هەر لە دروست بوونیەوە شارێکی ڕۆشنبیریی بوە و پێویستی بە چوونە هیچ موسابەقەیەکەوە نیە تا ببێ بە پایتەختی بوارەکەی خۆی ،شاعیرە گەورە و ئەدیبە دیار و هونەرمەندە هەڵکەوتەکانی خۆی بە خۆی باشترین و ڕاستگۆترین پشتگیریی مێژووە بۆ شارەکە کە سالم و مەحوی و گۆران و بێکەس و..و ..و..هتد.. ئەو ئەستێرانەن کە لەوێ بەرزترین بتوانرێت کەس خۆی لە گەل بکات ، ڕەوتی روانگە و ڕەهەندیەکان دوو نموونەی زیندوی زیندوبوونی هەمیشەیی ژیانی ئەدەبی سلێمانیە، سەیرە بە سێ چوار شاری هەرێم دەسەڵات وەک شێوی بەرات ناسنامە ئەبخشێتەوە، ئەم نقوڵە و ئەو خورما و ئەو پەنیر..!بۆ ئەوەی دەسەڵاتداران ئەقڵیان بەوە بشکێ کە زۆر دەمێکە و ئەوکاتەی سلێمانی و شارەزوور و کۆیە سەرچاوەی ڕۆشنبیریی کوردستان بوون ڕەنگە ئەوان قەڵەمیان نەدیبێ ، خۆ ڕۆشنبیری وئەقڵ و مەعریفە بە “کتابنا و کتابکم” نایەتە کایەوە گەر بناغەی دانەڕێژرابێ ، هەندێک لە ئەدیبە بلیمەتەکانی سلێمانی لە تامەزرۆیی فەربوون و شارەزایی پەیا کردن لە ئەدەبی ووڵاتانی تر سەفەریان کردوە و لەوە کەچی دوایان کردوە ، کەم نین ئەو شاعیر و ئەدیبانەی سلێمانی کە ئەوەنە ئاستی رۆشنبیریان بەرز بوە کە بە فارسی و عەرەبیش بەرهەمیان هەیە ، خۆ ئەمەش سلێمانچێتی نیە ئەمە واقیعێکی

رابــدوو و ئێســتای ســلێمانیەکە خۆی هەر بۆ خۆی نەک هەر پــایتەخت
نیمچە ووڵا تێکی ئەدەب و ڕۆشنبیریی بوە و هەیە ، ئەوەی ئەیەوێ بە
نووسراوی حکومی !! وەک نووسراوی مووچە برین یان دامەزرانن مامەڵە
لەگەڵ سلێمانیا بکا نەک هەر بە هەڵەیا چوە بە یەقینەوە فڕی بەسەر
هەر هیچ نە بێ شارەکانی کوردستانەوە نیە، لەو سیاسەتەشا بوونی
دایەرەیەک بەنــاوی رۆشــنبیریەوە هیــچ لەوە نــاگۆڕێت کە ســلێمانی
لەکەیەوە پایتەخت و دیوانی ئەهلی ئەدەب و مەعریفەت بوە ، خۆ ”
سالم” فەرمانبەری هیچ دەزگایەکی رۆشنبیریی نەبوە..خۆ “گۆران” لە
شەڕە حیزبــایەتیەوە نەبــوە بە شــاعیر.. ڕەنگە ئەو بلیمەتــانە لە
ژیانــا بوونــایە بۆ دامــازرانن وەزارەتــی بەنــاو رۆشنــبیری داوای
تەزکیەی حیزبی لێبکردنایە ، ، ئەمەیە جیاوازی لەوەی ناوچەیەک ،
شارێک لەدروست بوونیەوە هەڵگری شانازی پایتەخت بوونی خۆی بکا
لەگەڵ بیرکردنەوەیەکی حیزبیانەی نا مەعریفی گوایا ئێمەیان خۆش
ئەوێ ناویان لێ ناوین پایتەختی رۆشنبیری!! بەڵکو ئەمە خوایە ئەو
هەڵمەت و قوربــانییەی هەنــدێک کەس و تەرەف بە بیســتنی گوێچکەیــان
ئەخورێ ، لای خەڵک کا□ ب□تەوە وبە تەنیا پایتەختی رۆشنبیرییە ،
بەڵام نازانن ئێستا لای خەڵک شارەکەی هەڵمەت و قوربانی پایتەخت و
بورجە بەرزەکەی ئەدەبی کوردستانە واتا پێکەوە دووانەیەکی مێژووی
سلێمانین ، مقەستی قردێلەی دەزگا بەناو رۆشنبیرەکانیش ناتوانێ
ئەو خراپ مامەڵەی دەسەڵاتی هەرێم بەرامبەر بە سلێمانی بپچڕێت بە
مامەڵە رۆشنبییریەکانیشەوە ، سەیرم لێیەت دەزگایەکی رۆشنبیری
هەبێ زۆر دڵی بەوە خۆش بێت گوایا سەر بە وەزارەتی رۆشنبیرییە!!و
لە شارەکەیــا هۆڵێکــی شــانۆیی نەبێ ، ســتودیۆیەکی حکــومی بۆ
هونەرمەنــدان نەبێ ، گەر بەهــانە قەیرانــی داراییە بــوە و هەیە
ررۆشنــبیر ئەبێ جــورئەتی هەبێ و لەو دەســەڵاتە ” نــا ڕۆشنــبیر”ە
بپرسێت ئەی داهاتی خەڵک کوا. !؟

خولاسەی کەلام ، گەر هەبێ بیەوێ رابــردووی ســلێمانی وەک پــایتەختی
مقاوەمە بە ناو و ناسناوی تر تێکەڵبکا و بشێوێنێ زۆر سەهوە ،
چونکە پێش ئەوەی ئەم گەلە گورگەی بەربونەتە سفرەی بەرێوەبردنی
هەرێم ” سلێمانی” خاوەنی ناسنامەی خۆی بوە و ئەبێ ، ئەوانەش کە
ئەیانەوێ بە خێر ئاسا بە ناسنامەیەک یەکێکی تر بسڕنەوە با بچن
ناسنامەی رابردووی خۆیان بدۆزنەوە چونکە لای ئێمە هەیە و وا لە لە
ئەرشیفا.......... .

زیانەکانی بەراوردکردن لە نێوان منداڵان ... رێزا شوان

پەروەردەکردنی منداڵان بە ئەرێنی و دروستی، بەرپرسیارێتییەکی گەورە و ئەرکێکی قورس و زۆر ھەستیارە، لە ئەستۆی خێزانەکان بە گشتی و دایکاندا بە تایبەتی. ھەندێ رەفتاری نادروست و ھەڵە لە لایەن دایکان و باوکانەوە، منداڵەکانیان تووشی فشار و گەلێ کێشەی دەروونیی نەخوازراو دەکەن کە لە ئەمڕۆ و داھاتووشدا رەنگدانەوەیەکی نەرێنیان لە کەسایەتی و لە ژیانیاندا دەبن.. منداڵان باجێکی زۆری ئەم ھەڵانەی دایکان و باوکانیان دەدەنەوە.

بێگومان ھەموو دایکان و باوکان هیواخوازی ئەوەن، کە منداڵەکانیان باشترین منداڵبن و داھاتوویەکی گەش و پایەیەکی بەرزیان ھەبێت و مایەی رێز و شانازییابن.. بەڵام

ئەمە ئەوە ناگەیەنێت کە پاکانە بە ھەڵەی پەروەردەییەکانیان بکەین لە پەروەردەکردنی منداڵەکانیاندا، ھەرچەند کە ئەم ھەڵانەشیان بێ مەبەستبن و لە نەزانینیانەوە بن.

یەکێک لە گەورەترین ئەو ھەڵە زیان بەخشانەی باوکان و دایکان لە پەروەردەکردنی منداڵەکانیاندا تێیکەوتوون و تێیدەکەون، بەراوردکردنی منداڵەکانیانە بە منداڵانی تر.

لەوانەیە ئەم ھەڵەیە بەسەر کەسانێکی وەکوو ئەوەش ھاتووبێت و دەرد و زیانەکانی

بەراوردکردنتان بە منداڵانی تر چێشتووبێت.

بەشی زۆری دایکان و باوکان، سەرەڕای ئەوەی کە دەزانن بەراوردکرن لە نێوان منداڵاندا کارێکی ھەڵەیە و زیان بەخشە و کاردانەوەیەکی خراپی لێدەکەوێتەوە،

کەچی درێژە بەم رەفتارە زیان بەخشە دەدەن، منداڵەکانیان لە گەڵ خوشک براکانیان

و لەگەڵ منداڵانی کەسوکار و ھاوڕێ و دراوسی و ناسیاوەکانیادا بەراورد دەکەن.

بەراوردکردن لە نێوان منداڵاندا، ھەر بۆ دایک و باوک و خێزانەکانەوە نەوەستاوە، بەڵکو تەشنەی کردووە و بەشێک لە

مامۆستایانی قوتابخانەکانیش ئەم هەڵەیە دەکەن و قوتابییەکانیان بە یەکتری بەراورد دەکەن، لەگەڵ ئەوەی کە مامۆستاکان لە هەموو کەسێک باشتر ئەم راستییە دەزانن، کە لە رووی زیرەکی و بەهرە و توانا زەینی و هۆشییەکاندا، جیاوازی لە نێوان منداڵاندا هەیە. پێویستە رەچاوی ئەم جیاوزیانە بکەن و هیچ قوتابییەک بە قوتابییەکی تر بەراورد نەکەن.

هاوڕێیەکم وتی: من زۆر رقم لە بابەتی بیرکارییە، هۆکارەکەشی ئەوەیە کە لە پۆلی دووەمی قوتابخانەی ناوەندی بووم.. لەگەڵ ئامۆزاکەمدا لە هەمان پۆلدا بووین، ئەو بیرکاریدا زیرەک بوو. ماموستای بیرکاریمان هەموو جارێک پێی دەوتم: بڕوانە کە ئامۆزاکەت چەند زیرەکە، چەند بە خێرایی وەڵامی پرسیار و راهێنانەکان دەنووسێت، ئەی تۆ بۆ وەکو ئامۆزاکەت نیت و ناتوانیت بە ئاسانی وەڵامی پرسیارەکان بدەیتەوە؟ ئەم بەراوردکردنەی من بە ئامۆزاکەم و دووبارەکردنەوەی چەندین جار.

تا رۆژێک خەم پێنەگیرا و بە مامۆستاکەم وت: مامۆستا ئەی تۆ بۆ وەکو مامۆستا سامان دوکتۆرات لە بیرکاریدا وەرنەگرتووە؟ ئەم قسەیەم تەنگەی مامۆستای گرت و لەبەرچاوی هاوڕێ قوتابییەکانمدا زللەیەکی مزری لێدام.. هەستی بریندارکردم.

لەو رۆژەوە رقم لە بیرکارییە، لەو کاتەدا رقیشم لە ئامۆزاکەشم دەبۆوە.

لێکۆڵینەوەیەک ئاماژە بەوە دەکات، ئەو منداڵانەی کە قوربانیی بەراوردکردنن بە منداڵانی تر، دووچاری متمانە بە خۆنەبوون بوونە. زۆر جاریش هەست بەوە دەکەن، کە هیچیان لەباردا نییە و بە کەڵکی هیچیش نایەن، لە شوێنی شیاویشدا نین. ئەمەش بە شێوەیەکی گشتی لە خوێندن و لە ژیانیاندا رەنگیداوەتەوە و کاردانەوەیەکی نەرێنی بۆ دروست کردوون. تا رادەیەک رەشبینیشی کردوون و هەست بە بێ ئومیدی دەکەن.

بەراوردکردن لە نێوان منداڵاندا، ئەم لایەنانە دەگرێتەوە:

١ـ بەراوردکردن لە زیرەکی و بلیمەتی لە توانا هۆشییەکاندا.

٢ـ بەراوردکردن لە هێزی بازووەکان و لە بەهرە جووڵەییەکاندا لە نێوان منداڵاندا.

بۆ نموونە: دایکێک داوا لە کوڕەکەی دەکات خۆت لە قەرەی فڵانە منداڵە مەدە چونکە ئەو لە تۆ بەهێزترە.. یا ئەی تۆ بۆ وەکو

براکەت وەرزش ناکەیت و کێشت داناگریت؟
٣ـ بەراوردکردن لە خوێندندا: بەراوردکردنی قوتابییەک بە قوتابیانی تر لەلایەن دایک و باوک و مامۆستاکەیەوە.. وەکوو: تۆ بۆ وەکو فڵانە قوتابی نمرەی بەرز وەرناگریت؟
تۆ بۆ بە یەکەمی پۆلەکەت دەرناچیت؟
٤ـ لەبارای توانای هونەریدا: وەکوو بەهرە و توانای وێنەکێشان، گۆرانی وتن، نواندن.
ئەوە هەڵەیە کە دوو تابلۆی وێنەکێشانی دوو قوتابی بە یەکتری بەراورد بکەین، با لە تەمەنێک و لە پۆلێکیشدا بن، چونکە هەر منداڵێک بە شێوازی خۆی گوزارشت لە هزر و لە خەون و لەو بیرۆکەیەی کە لە خەیاڵیدایە دەکات.
٥ـ بەراوردکردن لە جوانی و بەژن و باڵادا: بەتایبەتیش بەراوردکردن لە نێوان کچاندا،
بە نموونە: کە دایکێک بە بەر چاوی کچەکی بە کچێکی تری دەڵێت تۆ جوانیت.
خوشکەکەی غیرەی لێدەکات و ئەو هەستەی لا دروست دەبێت کە خوشکەکەی لەم جوانتر و شەنگتر و باڵا رێکترە، وا دیارە من ناشیرین و باڵا ناڕێکم، ئەگینا دایکم بە منیشی دەوت جوانیت.
ئەمە دەبێتە گرێیەکی دەروونیی لای ئەم کچەی، رەنگە رقی لە خوشکەکەشی بێتە. یا لە بەردەم کچەکەیدا، ستایشی کچی هاوڕێکەی دەکات و دەڵێت: کچی هاوڕێکەم، زۆر لەبلەبان و قسە قوت و خۆشە..
خۆزگە کچەکەی منیش وابوایە.
بەم خۆزگەیەی کچی هاوڕێکەی لە بەرچاوی کچەکەی دەخات و رقی لێدەبێتەوە.
زیانەکانی بەراوردکردن:

زیانەکانی بەراوردکردنی منداڵێک بە منداڵانی تر زۆرن، لەوانەش:
١ـ هەستکردنی منداڵ بە خۆبەکەمترزانین: گەر بە هەمیشەیی منداڵەکەتان بخەنە ژێر فشاری بەراوردکردن بە منداڵانی تر. بارگرانی و بێزاری و وەرستبوون بە منداڵەکەتان دروست دەکەن. کارتێکردنێکی نەرینی لە راپەڕاندنی کارەکانیدا رەنگدەداتەوە. چونکە ئەو منداڵەی بە هاوڕێکانی یا منداڵانی تر بەراورد دەکرێت، کە نەتوانێت خۆی یەکسان و هاوتابکاتەوە لەگەڵیاندا. متمانە و بڕوای بە توانای خۆی نامێنێت. سەرەڕای ئەمەش هەستی رق و ئیرەیی و چکوسی بەرانبەر بەو هاوڕێ و ئەو منداڵانە لادروست دەبێت و هاوڕێتیشیان سارد و کاڵ دەکاتەوە.

دایک و باوک لە بریتیی ئەوەی کە منداڵەکەیان تووشی دۆخێکی
نەخوازراوی وا بکەن.. باشتر و دروستر وایە، کە دەست بەسەر خاڵە
لاوازەکانیدا بگرن و لەگەڵیدا دابنیشن و پێکەوە چارەسەری
گونجاویان بۆ بدۆزنەوە.. پێویستیشە ستایشی لایەنە
ئەرێنییەکانیشی بکەن.
٢ـ کەبوونەوەی رێزگرتن لە خود: بەراورکردنی منداڵێک بە
منداڵانی ئاست بەرزتر ئەو بڕوایە لای ئەو منداڵە دروست دەبێت،
کە هاوڕێکانی لەو زیاترن، ناتوانێت. کارێکی باشی ئەوتۆ
ئەنجام بدات، کە بە دڵی دایک و باوکی بێت و لێی رازیبن. ئەم
هەستەشی زیانێکی زۆری پێدەگەیەنێت. تەنگ بە گەشەکردنی کەسێتی و
پێشکەوتنی ئاکادیمیی لە خوێندندا پێ هەڵدەچنێت.
بۆیە پێویستە دایکان و باوکان بروایان بە جیاوازیی توانا و
بەهڕەی تاک هەبێت، بە تایبەتیش لە منداڵاندا، کە خاوەنی
هەستێکی ناسک و دڵێکی پاکن.. گەر گەورەکان فێریان نەکەن ئەوان
رق و کینە و ئیرەیی و چکوسی نازانن.
٣ـ کەمبوونەی بایەخدان بە باشکردنی کارەکانیان: گەر بێت و دایک و
باوک کۆشس و ب▯ه▯ر▯ و کارە ئەنجامدراوکانی منداڵەکەیان، پشتگوێ
بخەن و بایەخیان پێ نەدەن و
بە هەندیان نەزانن، دەستخۆشی و ئافەرینی منداڵەکەیان
نەکەن و بە ئەنجامدراوە باشترەکانی هاوڕێکانی بەراوردیان
بکەن و بە چاوێکی کەمتر لە ب▯ه▯ر▯ و تواناکانی منداڵەکەیان
بڕوانن.. وا لە منداڵەکەیان دەکەن کە سارد بێتەوە و چیتر خۆی
ماندوو نەکات.. چونکە دایک و باوکی لە ب▯ه▯ر▯ و کارەکانی
ناڕازین و بە هەندی نازانن.
هەستیش بە شەرم دەکات و گۆشەگیر و دوورە پەرێز دەوستێت،
لەوە دەترسێت
کە دایک و باوکی بە مندا▯▯ی میوانەکانیان بەراوردی بکەن و
بیشکێننەوە.
٤ـ لەدەستدانی ب▯ه▯ر▯ی داهێنان: گەر ب▯ه▯ر▯ و خەون و توانا
تایبەتمەندییەکانی منداڵەکەتان ل▯ بەرچاو نەگرن و هانی نەدەن بۆ
درێژەپێدان و پێشکەوتن و داهێنانی
زیاتر و باشتر و، پەرپێدان بە ب▯ه▯ر▯ و ئارەزووەکانیان.
بەراوردیان بکەن بە ب▯ه▯ر▯ و منداڵانی بەهرەمەنتر و داهێنەرتر،
منداڵەکەتان وا لێکیدەداتەوە کە شکستی هێناوە
و پێویست بە درێژەپێدان ناکات و حەزی داهێنانی تێدا
دەمرێت.
٥ـ دابڕانی نێوان منداڵ و دایک و باوکی زیاتر دەبێت:

بەراوردکردنی منداڵەکەتان
لەگەڵ مندالانی خزم و ناسیاو و هاوڕێ و دراوسێ، یا لەگەڵ خوشک و براکانی، هەڵکارێکە بە دروست بوونی گرێی دەروونی بۆ منداڵەکەتان، هەست بەوە دەکات کە ئەو پەسەند نییە و خۆشتان ناوێت و لەبەردڵاتان نییە و لێی رازی نین.. بۆیە حەز بەوە دەکات ماوەی دابڕان و دوورکەوتنەوەی لێتانەوە بپارێزێت و هەندێ بەلاتانەوە نەیات.. ئەمەش خاڵێکی نەرێنییە و پەیوەندی و خۆشەویستیی بەتان لاواز دەبێت.
٦ـ بەراوردکردن دوژمنایەتی دەخاتە نێوان منداڵانەوە:
بەراوردکردنی منداڵەکەتان بە منداڵانی تر، لە جیاتی ئەوەی ستایشی ئەو منداڵانە بکات، هەستی دوژمنایەتی و رقلێبوونەوەیانی لا دروست دەبێت، ئەم بەراوردە پاڵنەریشە بۆ ئەوەی بە نادروستی رەفتار و هەڵسوکەوت لەگەڵیاندا بکات. چونکە غیرەیان لێدەکات و ئیرەییان پێدەبات، دووریش نییە کە دوژمنایەتی و شەڕ و ئاژاوە لە نێوانیاندا دروست بێت و ئەنجامەکی خراپی لێبکەوێتەوە.
٧ـ بەراوردکردن پەیامێکی نەگەتیڤە بۆ منداڵەکەتان: کاتێک دایک و باوک بەراوردی منداڵەکەیان لەگەڵ منداڵانی تردا دەکەن، ئەو پەیامەیان پێدەگەیەنن، تۆ بە توانایت
و هیچت لەدەست نایات، بۆیە پێویستە خۆت بە منداڵانی تر بەراوردبکەیت و چاو لەوان بکەیت.. ئەم بەچوونە هەڵەیەشتان، وا لە منداڵەکەتان دەکات کە بەهای خۆی لەدەست بدات و ببێت بە پاشکۆی منداڵانی تر.. لە خۆشی رازی نابێت و هەست بە دڵنیایی و دەروون ئاسوودەیی ناکات.
٨ـ بەراوردکردن وا لە منداڵەکەتان دەکات، کە رستەگەلێکی لەم جۆرە بەکاربهێنن:
من لە فڵان منداڵ باشترم.. یا من لە فڵان منداڵ خێراپترم.. یا من جیاوزترم لەگەڵ منداڵانی تردا.."باشترم ــ خراپترم ــ جیاوزاترم" ئەم وشانە خۆبەراوردکردنە لەگەڵ منداڵانی تردا. منداڵەکەتان وای لێدێت هەمیشە بە منداڵانی تر خۆی بەراورد بکات.
٩ـ منداڵ دوای خۆشەویستی دەکەوێت: هەموو منداڵێک دەیەوێت پاراوی سۆز و خۆشەویستیی دایک و باوکی ببێت. کە منداڵەکەتان دەیەوێت بە جیاوازی وەکوو خوشک و براکانی تری خۆشەویستیی پێ ببەخشن و نازی هەڵبگرن.. بە ئەم مەبەستەش دەیەوێت کاری لە توانا بەدەر ئەنجام بدات، لە چوارچێوەیەکدا دەژی
کە لە توانای سروشتی خۆی زیاترە. هەر بۆ ئەوەی کە ئەوەی دایک و باوکی لێی رازی ببن.

١٠ـ زیادەڕەیی لە بەراوردکردندا: بە لەبەرچاوکرتنی جیاوزی لە بەهرە و توانا و بارودوخ.. هەندە لە منداڵانی جیاواز لەگەڵ منداڵانی تردا، تووشی لەخۆبایی و لەخۆدەرچوون و فیززلی دەبن، لەوانەیە ئەم خەسڵەتە نەرێنییە ببێتە خوویان.

١١ـ بەراوردکردنی منداڵ بە منداڵانی تر، هۆکارێکە بۆ شەرمکردن و گۆشەگیری و خۆدوورگرتن و ناکۆمەڵایەتی. کەم دووە و حەزناکات تێکەڵاوی دانیشتن و کۆڕبێت.

١٢ـ منداڵان لە هەموو بوارێکاندا وەکوو یەک بەهرەمەند و بە توانا و پەرفێکت نین. منداڵ هەیە لە بیرکاریدا زیرەکە.. هەیە لە زماندا زیرەکە.. هەیە لە وێنەکێشاندا.. هەیە لە نواندا.. هەیە لە مۆزیک و گۆرانیدا، هەیە لە هۆنراوە و وتار خوێندنەوەدا،...هتد.

دایکان و باوکانی خۆشەویست، مامۆستایانی هێژا و دڵسۆز: بەراوردکردن لە نێوان منداڵەکانتان و قوتابییەکانتان و منداڵانی تر و قوتابیانی تر، زیانێکی مەترسیداری نەخوازراوی لێدەکەوێتەوە، هۆکارێکە بۆ گەلێ کێشە و گرێی دەروونی و بارگرژی.

ڕەنگدانەوەیەکی خراپیشی لەسەر کەسایەتی و ژیانی ئەمڕۆ و داهاتووی منداڵان دەبێت و هۆکارێکیشە بۆ رق و دژایەتی و دوژمنایەتی لە نێوان منداڵاندا.

خۆ ئەگەر بەراوردکردن لە نێوان منداڵاندا، بە ئاراستەی پۆزەتیف بێت، واتا ئەگەر بە ئەوەبێت کە منداڵەکانتان چاو لە منداڵانی ئاست بەرزتر و زانا و داناتر لە خۆیان بکەن، هەوڵبدەن وەکوو ئەوان ئاستی خۆیان بەرزبکەنەوە و سوود لە زیرەکی و لە ئەزموونەکانی هاوڕێکانیان وەربگرن، بە رووحێکی وەرزشییانەوە ململانێ و کێبڕکێ لەگەڵ یەکتریدا بکەن لە پێناوی زیاتر فێربوون و داهێنان و پێشکەوتن، ئەمە مایەی بەختەوەری و پێشکەوتن و سوودبەخشینە نەک زیان پێگەیاندن.. پەروەردەکردن و راهێنانی منداڵان بەو ئاراستە ئەرێنییەدا، لە سایەی دایکان و باوکان و مامۆستایانی هۆشیار و هەستیار و دووربین و شارەزایانی پەروەردەی ئەرێنییدا دێتەدی.

ڕەزا شوان
نووسەر لە بواری ئەدەبی منداڵان و پەروەردەی منداڵان.
r.shwan@hotmail.com

(*) تێبینی: تا رادەیەک سوودم لەم سەرچاوانە وەرگرتوون:
١ـ اضرار المقارنة بين الاطفال ـ مجلة هي ـ يمام سامى.
٢ـ المقارنة بين الاطفال ـ من اكثر اخطاء التربية شيوعا ـ هالة الشحات.
٣ـ لماذا نصر على المقارنة بين الاطفال ـ تربية الاطفال والصحة النفسية.
٤ـ الاطفال من الجنة ـ دكتور جون جراى ـ ٢٠١٨
٥ـ ادوات التهذيب الايجابي في التربية ـ دكتور جين نيلسن و مارى نيلسن ـ ٢٠١٨